

Başkasına Ait Olmaya Yazgılı Öznelerin Gezindiği Karanlık Arka Sokaklarda Büyübozumu

Hüdayi SAYIN¹

ORCID: 0000-0002-8994-4088

Öz: Yabancılaşma, insanın varoluşsal anlamından, kendi gerçekliğinden kopuşunu ifade eder. Kendi doğal varoluşundan uzaklaşan özne kendisine ait olanı kaybeder, mülkiyeti kendisine karşı kullanılır. Yabancılaşan insan, güçsüzlük, anlamsızlık, kuralsızlık, yalıtılmışlık, kendinden uzaklaşma ve güvensizlik içinde kopuşa doğru yuvarlanır. Yabancılaşma kavramına merkezi bir önem atfeden ve kaynağını toplumda arayan ilk kişi Marx'tır. Marx'a göre yabancılaşma, tersine dönüş, öznenin nesnenin hizmetine ve denetimine girmesidir. Marx, insanı doğanın bir uzantısı kabul eder ve uygarlığın bir aşamasında işbölümü ve mülkiyet ile karşılaşan insan, bilincin terse dönüşü ile toplumsal bölünme ve yabancılaşma ile tanışır. Uluslararası göç, sürekli bir hareketlilik, etkileşim, benzeşim ve dönüşüm içinde insanlığın bütün deneyimlerini içinde barındırır. Göçmen özne, varlığı taşırken, bütünlüğünden parçaları bırakarak ve yeni parçalar edinmeye zorlanarak ilerler. İçinde akıp gittiği sürecin doğasına uygun olarak, kendisine ve çevresine yabancılaşır, bir başka kişiye dönüşür. Uluslararası göçü açıklamaya çalışan kavramsal çalışmalar doğrusal bir gelişim içinde kendi dönemlerine özgü yaklaşımları içerir. Mikro, orta ve makro düzey yaklaşımlar kendi bağlamlarında konuyu açıklarken, konunun bütüncül bir bakış ile anlaşılmasına imkan tanımazlar. Marksist yabancılaşma kuramı bu düzeyler arasında bağıntı kurmakta ve uluslararası göçte birey, sosyal grup ve sistem içindeki etkileşimleri anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karl Marx, Marksizm, Yabancılaşma, Uluslararası Göç, Metalaşma, Uyum.

Disenchantment in The Dark Backstreets Where Those Subjects Fated To Belong to Others Wander

Abstract: Alienation refers to the separation of the humans from their existential meaning and their own reality. The subject who moves away from his natural existence loses what belongs to him, his property is used

¹ Dr. Öğr. Üyesi- İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi
Makale Kabul Tarihi:30.12.2019

against himself. The alienated person is rounded off towards the rupture in weakness, meaninglessness, irregularity, isolation, self-distraction and distrust. Marx has been the first one to dedicate a central importance to the concept of alienation and seek out its source in society. In Marx's perspective, alienation refers to inversion, and the subject is entrance to the service and control of the object. Marx recognizes man as an extension of nature, and at a stage of civilization, him meeting with the division of labor and property causes social division and alienation. International migration includes all experiences of humanity in a continuous movement, interaction, similarity and transformation. When the migrant subject carry away his existence, he leaves parts of its integrity and forced to acquire new values. As a natural consequence of the process in which he flows, he becomes alienated to himself and to his environment, becomes another person. Conceptual studies attempting to explain international migration include approaches specific to their own context not allowing on integrated view. The Marxist alienation theory makes a connection between different levels of conceptual studies and helps us to understand the interactions within the individual, social group and system in international migration.

Keyword: Karl Marx, Marxism, Alienation, International Migration, Commodification, Integration.

“Herkesin istediği her zaman, istediği her yere gidebileceği bir toplumda ...”
(Le Guin, 1990:209)

Giriş

İranlı filozof Daryuş Şayegan², “Üçüncü Dünya'nın hemen her köşesinde” bulunan “bir örnek” olarak “Tahran'da taksi olarak kullanılan Mercedes'ler” üzerinden “gerçek-ötesi” bir biçim değiştirmeyi ya da “biçimsizleş(en) muazzam bir çarpıklığı³” resmeder:

“Bir Alman arabası olan Mercedes'in erkeksi, muktedir ve işlevsel bir görünümü vardır. ... Tahran'da taksiye dönüşen bu arabada, tabiri caizse ruhunun özelliğini veren hatları artık bulamadığımız gibi, çarpıklık alanının dağıtıcı etkisi arabaya, bir de toplumsal ortamın alçaltıcı etkisini musallat etmektedir. ... Arabanın içinde sağa sola asılan çok renkli küçük ampuller, ön panelde genellikle İsviçre manzaraları (ya da İmamlar'ın posterlerini) gösteren kartpostallar, hemen yanında direksiyonun

² Türk yazınında Daryush Shayegan olarak da çevrilen İranlı düşünür, Kaynakça'da Türkçe fonetiğe uygun olarak “ş” harfi içinde verilmiştir.

³ Vurgular araştırmacı tarafından yapılmıştır.

üzerinde hüznle oynayan kötü kağıttan bir çiçek demeti arabanın içini dönüştürür, arabada yoksul bir halk bayramının havasını yaratır. Araba, asil işlevine eklenen ikinci bir hayat kazanır” (2007:118-119).

Şayegan, kültürel bir şizofreniye dönüşen yerinden edilmişliği ve başka diyarlara savrulmuş seyyaliyet halini, bilincin kendi merkezinden kopması, boşlukta kalması ile zemine oturamamasını onarılamaz şekilde yaralanması ile açıklar. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadar insan ve topluma dair pek çok soruna bu yaralanma, bir başka ifade ile yabancılaşma kavramı odak alınarak yaklaşmıştır. Aynı yüzyıla damgasını vuran ve bir sonraki yüzyılı sarsmaya devam eden göç, Şayegan’ın Mercedes’i gibi, kendi gerçekliğinden kopmuş göçmeni biçimsizce nesneleştirir ve “mekan-dışı” bir

“kaçınılmaz başka yer(e) yerleştirir; orada nesne hiçbir zaman durumunu aşamaz, kendinin ötesine geçemez, kendi ağırlığı altında ezilir, temsil etmekle yükümlü olduğu şeyin berisinde kalır ve kendisi hakkında sahip olduğu bir fikrin peşinde, hiçbir zaman yakalayamadan koşadurur. Bu çarpıklıklardan sonuç olarak çıkan şey, yalnızca göz zevkini bozan gariplikler, zevksizlik, ölçüsüzlük, temsildeki sefalet ve parçalanmış biçimlerin uyumsuz yoksulluğu değildir; yarı-taslak yarı-işlev halinde, ne köy ne kasaba olarak gerçekliğin belirsiz kenarlarında kalan şeylerin tanımlanamayan kimliğidir - bu şeyler varolmaya başlar başlamaz çürümek için yeterince yaşlanmıştır bile” (2007:120-121).

Yabancılaşma, öznenin doğal durumunun değişim süreci ve varoluş halinden uzaklaşp, ötekileşmesine ait süreçleri içerir. Kendi doğal varoluşundan uzaklaşan özne “süreyi, uzaylaştıran, algılamayı taşılaştıran ve hayatın değişken akışıyla her tür diyalektik ilişkiyi zorlaştıran sui generis bir zihinsel alan”a sürüklenir. Bu alan, “gerçekliğin maskeler arasında gizlendiği, yalanların tek başlarına bir amaca dönüştükleri ve özerk bir yaşam sürdürdükleri ‘gerçek-altı’ bir dünyadır” (Şayegan, 2007:114). Bu dünyada özne kendisine ait olanı kaybeder, mülkiyeti kendisine karşı kullanılır (Cornforth, tarihsiz:173) ve güçsüzlük, anlamsızlık, kuralsızlık, yalıtılmışlık, kendinden uzaklaşma ve güvensizlik içinde kopuşa doğru yuvarlanır (Çörek, 2019:216; Demir, Acar, 1992:377; Seyyar, 2004:831).

İnsan, modern dünyayı kendi elleri ile üretmekte ve ama kendi yaratımlarının kontrolünü yitirerek, onların kölesi haline gelmektedir. Fromm, yabancılaşmayı çağdaş insanın ruhsal bozukluklarının kaynağı olarak tanımlar ve klinik örneklerle ele alarak, sınıflandırır. Ona göre, birey, bir gelecek tasarımının nesnesine dönüşüp, tarihsel akışa inanıp, yargılamadığında “umut yabancılaşması”na düşer. Gazeteler, liderler, partiler, devletler ve dinlerin oluşturduğu kamuoyu putları ve bilgelik tanrılarına aklını emanet ettiğinde “düşünce yabancılaşması”na uğrar ve kendi yarattığı putların kölesine dönüşüp, fanatikleşmesinin heyecanlarında anlam ararken, içsel donuklaşma ile buzlaşır. Yalancı “büyük aşk”ta, sevmeye gücünü sevgiliye aktarır,

onu putlaştırır ve sevgiliyi kaybettiğinde boşluğun karanlık girdaplarında kaybolur (1992:69-71; 2004:79-82).

Göç, mekan değişikliği şeklinde tanımlanır (Tekeli, 2008:42; Toksöz, 2006:109; Yalçın, 2004:1) ve ülkesel bütünlük içinde gerçekleşebileceği gibi tanımlanmış sınırlar aşılarak, bir ülkeden başka ülke egemenlik alanına girilerek de gerçekleşebilir (Faist, “2003a:19; Faist, 2003b:30; Sayın, 2017:88-89). Göçmen, “siyasal figür” (Nail, 2015:11) olarak kamusal bir bütünlükten koparak, “dil, din, toprak, etnisite, hayali cemaat, siyasi birlik” (Arslan, 2017:29) şeklindeki başka sınırlar içine girer. Bu seyir, iki sınır arasında hareketsiz bir durumu ifade etmez, sürekli etkileşim ve değişim içeren sürece tanıklık eder. Bu sürecin öznesi göçmen, kendisine ait doğal varoluşsal alandan uzaklaşırken, içine girdiği sınırların yerlisine dönüşmez, kendisine, her iki yaşam alanı ve topluma yabancı bir kimliğe bürünür. Bu nedenle, yabancılaşmış göçmen özne kendisini “başka hiç kimseye benzemez yapan” varoluşsal kimliğini (Maalouf, 2010:16) yitirir. Doğal olarak diğer kimlikler gibi göçmen kimliği de “mülkiyet ve egemenliğe dayanır. İlk düzeyde mülkiyet egemenliği, kimliği yaratmanın ve hiyerarşiyi sürdürmenin bir aracıdır” (Hardt, Negri, 2011:320). Göçmen, kimliğini var eden bütünlükten ayırdıktan sonra arafta, “toprakdan ve diğer üretim araçlarından kopartıl[mış]⁴ ... mülkiyetsiz, hatta hiçbir toprağa erişim hakkı olmaksızın” mutlak bir “fakir”liğe mahkum edilerek “çıplak” bir nesneye dönüşür ve “canlı”lığını yitirir (Hardt, Negri, 2011:67). “İçine boca edildiği karma bir kategori”de bu yitmiş “ölümcül kimlikler” (Maalouf, 2010), tüm kaynak ve zenginlikleri kullanılmak üzere “sömürgeleştirilir” ve “herhangi bir gündelik çıkarıcı ya da ideolojik temelden yoksun bir şiddeti” içeren “id kötülü”nün “açık hedefi” (Arslan, 2017:26-27) olarak düşmana dönüştürülerek (Sayın, 2018:41) yabancılaşması katmerleştirilir.

Marksizmin merkezi kavramları arasında yer alan yabancılaşma, “gündelik yaşamda, eski arkadaşlardan veya yakınlardan uzakta kalmak ...; ekonomide ve hukukta mülkiyetin bir kişiden diğerine geçmesi ...; tıpta ve psikiyatride normalikten bir sapma, ruhsal sağlıksızlığı ifade” eder (Bottomore, 1993:597). Bu metin, uluslararası göçe Marksist yabancılaşma kuramı çerçevesinde yaklaşmaya çalışacaktır.

Göç, geçtiğimiz ve içinde yaşadığımız yüzyıllara damgasını vururken, kendisini açıklamaya çalışan eklettik kavramsal yaklaşımlar, bireysel tercihlerden doğan mikro, grup davranışı şeklinde orta ve yapısal dengesizlikler ile makro sistemsel boyutlar şeklinde üç düzlemde yürütülmüştür. Göçün her üç boyutu içeren kompleks yapısı, düzlemleri birbirleri ile ilişkilendiren ve etkileşimleri analiz etmeye olanak verecek bir epidemik araca ihtiyaç doğurmaktadır. Marxist kuram, bir yanda bireyin metalaşma sürecini açıklarken öte yanda konuya yapısal dengesizliklerin ortaya çıkardığı sistemsel boyutta analiz imkanı sunmaktadır. Öte yandan, Marksist kuram, sermayenin küreselleşmesi karşısında emeğin ulusal teritoryal sınırlara hapsolunuşu arasında doğan uyumsuzluğu giderici niteliktedir. Bu bağlam içinde emeğin ulusötesi

⁴ Vurgular araştırmacı tarafından yapılmıştır.

akışkanlığı yapısal bir zemine oturmaktadır. Metin boyunca, Marksist yabancılaşma kuramı çerçevesinde teorik düzlemleri birbirine bağlamanın imkanları denenecektir.

Bu araştırma, nitel araştırma teknikleri ile oluşturulmuş; bulguların tartışılmasında, kuramsal metin analizleri için önerilen nitel içerik çözümlenmesinden (Mayring, 2011:122) yararlanılmıştır. Nitel araştırmalar, kavramsal zemini oluşturmak için sosyal olguları içinde geliştikleri çevrede anlamlandırmayı ve araştırmayı esas alırlar. Böylelikle incelenen öznenin içinde yer aldığı toplumsalı nasıl ürettiği, fiziksel çevreyi nasıl algıladığı anlaşılmalı çalışılır. Gözlem, görüşme, doküman analizi benzeri bilgi toplama teknikleri ile gerçekleştirilen nitel araştırmalar, incelenen sorunsala ilişkin algıların, olayların kendi doğal süreçlerinde gerçekçi ve bütüncül şekilde ortaya çıkarılması ve tartışılması ile oluşturulur. Metinde, determinist bir bakış açısı ile nedenselliklerin nicel ölçümü değil, analizin kavramsal çerçevesini oluşturan Marksist yabancılaşma yaklaşımı temelinde olay ve olguların karakteristiğine dönüşmüş örüntüler ortaya çıkarılması ve yorumlanması hedeflenmiştir. Araştırma, insanın nesneleşme ve değişim değeri olan bir metaya dönüşmesi temaları eşliğinde yabancılaşmayı çözümlenmek üzere alan araştırmalarında ortaya çıkan bulguların içerik çözümlenmesi ile sunulmuştur.

Tarihsel Öncüller: Yabancılaşmanın Üç Atlısı

Yabancılaşma kavramının düşünce tarihi içindeki serüveni farklı anlatımlara konu olmuştur. Kavramın kaynağı din ve felsefe metinlerinde aranılmıştır. Mandel kavramın kaynağını dinden aldığını ve din kadar eski bir tarihi olduğunu söyler. Yabancılaşma kavramı tarih boyunca, “İnsanın acıklı, trajik kaderi diyebileceğimiz bir fikrin çevresinde” dolanmaktadır (1975:23). Fromm yabancılaşma fikrinin ilk kez eski ahitte anlatılan putperestlik kurumunda ortaya çıktığından bahseder. İnanışlı her türden putu (tanrısal özellikler, devlet, kilise, mal) kendi eli ile yapmakta, kendindeki güç ve yeteneklerini ona aktarıp cisimleştirmekte, onu yüceltmektedirler. Puta aktardığı, aslında kendisine ait olan güçlere uzaklaşıp fakirleşmekte ve yabancılaşmaktadır. İnsan artık yarattığı kendi putunun esiri, nesnesi olmuştur. Kendisindeki yaratıcılığı göremez, artık yarattığı puta tapınarak kendi içsel zenginliği ile ilişkiye girer (2004:80-81). Rockmore, Hıristiyan teolojisinde İsa mesihle tanrıya dönüp kurtuluşa erme anlayışında (ilk günah ve kefare) yabancılaşma kavramı olduğunu söyler (2014:110). Hilav metafizik sistemlerdeki "Düşüş", "Alçalma" ya da "Sudûr" kavramlarının yabancılaşmaya işaret ettiği görüşündedir (2008:47-49).

Lefebvre göre, Stoacılık'taki arzuların saf aklın yabancılaşması olduğu fikri ve Platon'daki saf ideanın zeval bulduğu maddi alem anlayışında yabancılaşmanın izleri görülür (tarihsiz:50). Bottomore, Herakleitos'taki insan logos ilişkisinin yabancılaşma ile çözümlenebileceğini söyler (1993:597). Aydoğan'a göre, kavramın kaynağı Plotinos'a dayanır. Tanrı'dan ruh ve ondan madde türer, birden çokluğa giden “sudûr” sürecinde, bir öncekinden başkalaşma ve “düşme” vardır ve bu süreç yabancılaşmadır (Aydoğan, 2015:274).

Alman İdealizmi (Fichte, Schelling, Hegel), kaynağı Antik Yunan'da bulunan "heptanricılık" anlayışını geliştirir. "Heptanricılık" anlayışında, Kant'ın görünür (fenomen) ve mutlak gerçeklik (nomen) ayrımı ortadan kalkar, bilgi dünyamız "a priori" yasalarca belirlenir, aynı düşüncelere göre kurgulanır (Hegel, 1848:14) ve görünür ve görünmez alemi içerir. "Dünyayı aklın kategorileri ışığında inşa" (Şayegan, 2014:43) eden ve "bilgiyi dünyanın temeline, Platon'a göre Varlık'ın (Tanrı'nın) kendisinin aydınlatıcı güneşi olan bu fikirler krallığına yerleştiren bağı bilgiden kopar"an Kant'ı "aşabilecek bir sıçrama olarak" Hegel (Şayegan, 2016:100-101), gerçek olanın akli, akli olanın gerçek olduğunu söyler (Tımuçin, 2005:295). Yabancılaşma kavramı Hegel'in anahtar kavramlarından ve onunla dini anlamından sıyrılarak rasyonel bir anlama kavuşur (Çörek, 2019:214; Hilav, 2008:47-48; Novack, 1975:80-84). Hegel'e göre felsefe, "fikirlerin görünümünün sezgisel durumunu elde etmeyi hedefleyen yükselen bir diyalektik olarak, kendine yabancılaşarak sonra kendisiyle uzlaşarak ve yeniden kendisine yabancılaşmak üzere kendini aşarak, yadsımanın kendisinin gücüyle dünyayı kurmaktır" (Şayegan, 2016:101). Böyle bir diyalektik içinde "tarih, mutlak ruhun değişimci ve evrimci hareketinden ve mutlak ruhun geçirdiği değişimlerden doğar" (Şayegan, 2008:49).

Hegel'de mutlak varlık (ide) sadece varolan değildir, sürekli oluş halindedir. İlk salt kendisi vardır "arı bir boşluktur", "her türlü ayrımın" uzağındadır, bir olanak varlığıdır, çünkü içindeki saklı gücü gerçekleştirmemiştir. Kendi varlığının bilincinde değildir, "ben" in varlığı, başka bilinçler tarafından onaylanmazsa kendi varlığını tam olarak idrak edemez, bunun için kendi varlığının dışına çıkması (nesneleşmesi) gerekir. Nesneleşme, kendi dışında var olan her şeyin başlangıçta dolaysız dışlanmasıdır. "Kendisinde ne ise başkası için o, başkası için ne ise kendinde o" olarak erişilen (Kartal, 2017:125) öz-bilinçte, farklılaşma ilkesi vardır, değişir ve ilerler. "Değişme sürecinde herşeyin bölünmüş ve çelişik bir tabiatı vardır, çünkü aynı zamanda hem kendisidir hem de başka birşey; kendi «başkalığı» haline gelmektedir" (Novack, 1975:80). Böyle bir "çifte-bölünme, kendilik ile aşkın Kendilik arasındaki geçişleri ve oluşları devindiren, yani eksikliği bütünlük arayışı ile gidermeye dönük olarak gerçekleşen bir uğraktır" (Baştürk, 2017:107). Bu uğraklar arası akış içindeki değişim, bilincin, nesnesini bilme iddialarının sınıdığı hareketlerin ortaya çıktığı tüm "uğraklarda, kendisinden bağımsızlığını öne sürdüğü nesnellik iddialarındaki kendi 'aktivitesini' keşfettiği momenttir" (Günay, 2017:10). Bilinç, kendi nesnellğine ancak öteki bilinçleri "eşitsiz" (Ayıtgu, 2017:60) bir tanıma ile erişir. Bu esnada öz-bilinç, "kendini bilmek yerine, kaybeder. Kendi tekillğini yitiren öz bilinç, kendisini başkalaşmış ve kendi dışında bulur, ... başkasında da sadece kendisini görür. Bu yabancılaşmayı aşmak için, başkalığı ortadan kaldırmak zorunludur" (Günay, 2017:14). "Bilinç, ... yabancı olan ne varsa onları aşarken aynı zamanda onları içermek suretiyle genişler ve ... kendi kapsamını da kurmuş olur; dolayısıyla son kertede kendini engin bir tin alanına yayılmış olarak tanır"(Mandalinci, 2017:22). Hegel'de yabancılaşmanın diğer bir yönü de, insanın emek ürünü ile ilişkisidir. Hegel'de emek ürününün yabancılaşmasının tarihsel süreç ve sosyal

ilişkilerle bir ilgisi yoktur. Ona göre, insanın üretmek kendini nesnelere vasıtası ile dışa vurması bir yabancılaşmadır (Bottomore, 1993:598). “Tarihin içerisinde, tarihsel bilinçdışı öznelerin arzuları aracılığıyla gire”n aklın (Leslie, 2010:244) her üretme çabası, her nesneleştirme faaliyeti zorunlu olarak yabancılaşmayı doğurur ve insanın bundan kurtulması mümkün değildir (Mandel, 1975:23-26).

Hegel sonrası felsefi düşünüşün en sarsıcı “uğraklarından” birisinin Feuerbach olduğu kabul edilir. Marx’ın “yüksek perdeden” seslendirdiği şekliyle, “özgürlüğe ve doğruya ulaştıracak biricik yol” olacak “bu <<ateş nehri>> (Feuer - bach)”, Hegel felsefesini tersyüz ederek, “yüklem yerine özneyi, özne yerine de yüklemi getirir”(aktaran Garaudy, 1969:33). Feuerbach’a göre, “kamutanrıci idealist” (2012:114) olarak Hegel’in felsefesi, “teolojinin son sığınağı, akılcı son dayanağı” (2012:82) ve “yitmiş, çökmüş Hıristiyanlığı felsefe aracılığıyla yeniden canlandırma yolunda girişilen son görkemli çabalardan birisidir” (2012:120). Spinoza’nın kurucusu olduğu “spekülatif felsefenin ... tamamlayıcısı” olan “Hegelci mantık, akla ve günecele getirilmiş, mantık haline sokulmuş teolojidir”. Bu nedenle, “Hegelci felsefe, sistemini bu soyutlama edimlerine dayandırarak, insanları kendilerine yabancılaştırmıştır” (2012:69-72).

Feuerbach’a göre, “varlık öznedir; düşünce ise yüklem; yani, fikir dünyanın bir yansımasıdır; dünya fikrin yansıması değildir” (Garaudy, 1969:34). Feuerbach insanın hayvandan bilinci ile ayrıldığını söyler. Bilinç öznenin kendisini varlığının nesnesi yapabilmesidir. İnsanda empati yeteneği vardır, kendisini başkalarının yerine koyabilir, hayvandan farklı olarak kendi türünün bilincine sahiptir (2008:35-36). “Doğrudan insanın kendisine yaslanan” (Şayegan, 2008:141) Feuerbach felsefesinin merkezinde yabancılaşma yer alır ve O, “Hıristiyanlığın Özü’nde yabancılaşmayı şöyle tarif eder... Yabancılaşma, insanın kendi eseri ve yaratışının ürünü olan şeyi kendisinin dışında ve üstünde, kendisine yabancı bir gerçek saymasıdır” (Garaudy, 1969:34-35).

Bu nedenle Feuerbach, “sadece dinsel yabancılaşmayı ve onun işleyişini irdeler” (Bottigelli, 1976:69), “dinsel kendine-yabancılaşma olgusundan, biri dinsel öteki seküler olmak üzere dünyanın ikili bir hale getirilmesi olgusundan hareket eder. Onun eseri, dinsel dünyayı onun seküler temeli haline getirmekten ibarettir” (Marx, Engels, 2013:16). Hegel mutlak varlıktan yola çıkıyordu. Feuerbach’ın felsefesinin temelinde insan vardır. Onda insan kendine yabancılaşmış mutlak varlık değildir, aksine mutlak varlık düşüncesi insanın yabancılaşmasının bir sonucudur. Mutlak varlığa ilişkin tanımlamalar aslında insanı tanımlamaktadır ve mutlak varlık fikri insanın gökyüzüne kendi eliyle fırlattığı idealidir. “Doğal icra yeteneğinin son bulunduğu yerde” ortaya çıkan “insanın sonuncu iradesi tanrı, ... dilektir. Bu yüzden bütün çareler tükenmiş, her şey insanları terk etmiş, olsa bile, yine de kurtuluş, dileği ve bu dileğin olası, hatta zorunlu yerine getirilişine duyulan inanç onları terk etmez” (2015:77-78). İnsan hayalinin bu yabancılaşan ve dışsallaşan tasavvuru daha sonra insanın üstünde, insana egemen hale gelir. Mutlak varlık zenginleşip mutlak güce sahip oldukça, insan fakirleşir, güçsüzleşir, önemsizleşerek, varlığı hiçe indirgenir.

Aslında, mutlak varlık tasavvuru insanın kendi tasavvurudur ve dindeki tapınma insanın kendi özüne tapınmasından başka bir şey değildir. İnsan kendi özüyle kendi yarattığı dindeki tapınma eylemini aracı kılarak ilişkiye geçmektedir (Aydoğan, 2015:276-277; Garaudy, 1975:27-28,61; Şayegan, 2008:50; Timuçin, 2005:333). Feuerbach, eleştirdiği dinin yerine insanlar arasındaki diyalogu esas alan bir sevgi dini getirir, mutlak varlığın yerine değişmez bir insan tabiatı anlayışını koyar (Garaudy, 1975:29;61). Bir eğitim programı ile insanlar mutlak varlığa attettikleri güçlerin aslında kendilerinde olduğunu anlayacaklar ve dinsel yabancılaşmayı aşacaklardır (Swain, 2013:17-18).

Gençlik yıllarında Marx ve Engels “Hegel’in nesnel idealizm felsefesine saygı” duymuşlardır. Sonraları, bu idealizmin “ateist ve devrimci felsefe” ile bağdaşmayacağını düşünerek, Feuerbach’ın materyalist felsefesiyle ilgilenmişler; fakat 1845 sonrasında “Alman İdeolojisi”ni yayınlayıp, Feuerbach’ın antropolojik materyalizmini yetersiz bulmuşlardır (Akbaş, 2018:46-47; Kirilenko, Korshunova, tarihsiz:182-183; Öztürk, 2018:64-69; Sunar, 2011:34; Yıldırım, 2018:123-127). Marx Hegel gibi tarihi, “insanın yabancılaşma kaderi” olarak görmez, O’na göre “tarih, insanın doğasıdır, ... yabancılaşması, onu bu aidiyetten geçici olarak çıkarmıştır” (Agamben, 2010:118). Hegel’in “spekülatif-sistemantik felsefesini” “ters yüz” ederek (Holz, 2017:203-215), “baş aşağı duran diyalektiğini ayakları üstüne” dikip (Akbaş, 2018:43) gündelik yaşamın (Lefebvre, 2007:21-27) egemen olduğu sokaklarda çözümleyen (Kulak, 2017:58) “ası” (Şayegan, 2008:141) Marx’a göre, Feuerbach’da “bir derin felsefi sorun, ... safça ampirik bir olguya çözümlenir.” Bu nedenle tarih, donmuş ve sürekli kendini tekrar eden bir olguya “indirgenir” ve üretim, değişim, dağıtım tarzları “fizikçinin ve kimyacının” gözleri ile incelenir, fakat üretim ilişkilerindeki dönüşüm dikkate alınmaz. Feuerbach, insanı, üretim ilişkileri ile yarattığı maddi dünyada değerlendirmez ve “bu yüzden de duysal dünyayı onu meydana getiren bireylerin canlı duysal faaliyetinin toplamı olarak kavramayı asla başaramaz” (Marx, Engels, 2013:51). Marx’a göre Feuerbach getirdiği din eleştirisi ile görevini yapmıştır ve fakat bu görev devranılmalı, sürdürülmelidir. Feuerbach, dinsel dünyayı üretildiği dünyevi temele, dinin özünü üreten insanın özüne geri çevirmiştir, “artık gerçek göreve, yani yeryüzündeki yabancılaşmayı ve tahakkümü eleştirmeye geç(ilmelidir)”⁵ (Rehmann, 2017:39).

Büyü Bozumu Uğramış Sokakların Gezini Marx’da Yabancılaşma

Yabancılaşma kavramına merkezi bir önem atfeden ve kaynağını toplumda arayan ilk kişi Marx’tır. Marx’ta bir yabancılaşma kuramı olup olmadığı konusunda farklı üç ana eğilimden bahsetmek mümkündür. Birinci eğilim yabancılaşma kuramının Marx’ın gençlik eserlerinde görüldüğünü ve olgunlaşma döneminde

⁵ Vurgular araştırmacı tarafından yapılmıştır.

Marx'ın bu teoriyi bıraktığını söyler. İkinci eğilim tam tersine Marx'ın olgunluk döneminde ekonomizme saptandığını gençlik döneminde geliştirdiği yabancılaşma kuramının gerçek Marx'ı ifade ettiğini iddia eder. Üçüncü eğilim ise Marx'ın gençlik ve olgunluk dönemi arasında esaslı bir ayırımın olmadığı kanaatinde (Cinemre, 2018:153-164; Doğan, 2019:160-161; Dumenil vd., 2011:182-185; Elbe, 2018:144-157; Sarıkaya, 2018:86-90; Swain, 2013:83-87; Şahinler, 2018:139-140; Yaman, 2018:18-23).⁶

“İçinde yaşadığımız doğayı ve toplumu anlamak, olan bitenin arkasındakileri açığa çıkarmak ve değiştirmek” çabasındaki “Marx'ı anlamanın en iyi yolu gündelik yaşama bakmaktır. ... Gündelik yaşamın arkasındakileri açığa çıkarmaya çalışan bir dedektif” olarak “Marx'ın kilit kavramları yabancılaşma, meta fetişizmi ve şeyleşmedir” (Kulak, 2017:12-13). Marx, meta fetişizmi ve şeyleşmeyi yabancılaşmanın sonucu ve aşağıda genişçe açıklanacak dışsallaşmaya paralel yabancılaşmanın bir boyutu olarak kavramsallaştırır (Kulak, 2017: 36-38).⁷

Marx'a göre insan, başlangıçta doğanın “saf” bir uzantısıdır. İşbölümü, özel mülkiyet, sınıflı toplumlar onu parçası olduğu doğadan koparır ve yabancılaşmayı başlatır. Doğanın bir parçası olarak insan başlangıçta, kendisi için kullanım değeri olan ürünleri elde etmek için emek harcıyordu. Bu aşamada, emeği kendisine aitti ve kullanım değeri üreten doğa ürünlerine insan tarafından el konulması olan emek süreci ile kendisini var ediyordu. İnsanı kendi varlığına erdiren, kendisi eden bu süreç, ona ait emeğin bir başka insanın hizmetine sunulmasıyla kesilir. Başkasının hizmetine giren emek, insanın kendisine ait bir etkinlik olmaktan çıkar, “sınırlı” araçsal bir faaliyete dönüşür (Cornforth, tarihsiz:173-174; Eagleton, 2014:255; Leslie, 2010:168; Löwy vd., 2011:169-172; Ollman, 2012:243-252; Öztürk, 2018:63; Sarıkaya, 2018:106-108).

Emeğini bir başkasının hizmetine sunarak üretim sürecine yabancılaşan insan için çalışma, kendisine içkin değil, dışsaldır. Artık, onun emeği ile üretim yapılan iş de, bu işi ortaya çıkaran kendi varlığı da bir başkasınındır. Emek, bağımsız değerler kaynağı olan canlılığını yitirmiş ve kendisi ile “çevresini kuşatan nesnelere ve doğa dışsallaşmıştır.” (Kulak, 2017:35). Bu nedenle çalışan “mutlu değil mutsuzdur, fiziksel ve zihni enerjisini serbestçe geliştirmez, bedenini harcar ve zihnini yok eder” (Marx, 2013:78). Üretim süreci başkası tarafından planlanıp, üretenin hareketi, temposu başkasınca ayarlanmakta, yaratıcı kapasitesi engellenip, kendi üretimine denetimini kaybettirilmektedir (Mandel, 1975:33; Swain, 2013:32; Wood, 2012:216-217). “Bu zamanın temposu, aralıksız üretim mekanizması tarafından tutulur” (Leslie, 2010:275) ve insanın doğrudan doğa ve türü yani insanla ilişkisi bozularak (Yaman, 2018:24-25), doğaya ve kendisine yabancılaşması başlatılır.

⁶ Araştırmacı üçüncü eğilim doğrultusunda, uluslararası göç kavramını tartışmak gayretindedir.

⁷ Metin boyunca meta fetişizmi ve şeyleşme fenomenleri yabancılaşmanın sonucu ve bir boyutu olarak işlenecektir. Kavramlar için ayrıntılı bilgi için bakınız: Kulak, 2017.

İnsan ile üretim araçları arasındaki ilişki kesilip, emek bizzat üretim aracına dönüştüğünde, üretim sürecinin sonucu ortaya çıkan ürünler de onu ortaya çıkaran emek de üretim araçlarının denetimine sahip egemen sınıfa aittir (Garaudy, 1975:68-69; Hands, 2011:100-103). Emekçi, “ne kadar çok meta yaparsa kendisi de bir meta olarak o kadar ucuzlar. ... Nesneye sahip olmak öylesine bir yabancılaşma olmuştur ki işçi ne kadar fazla nesne üretirse kendisi o kadar azına sahip olabilir ve kendi ürününün, sermayenin egemenliği altına o kadar girer.” (Marx, 2013:75-76). Ekonomik etkinlik insanlar değil, metalar arasındadır. Toplumsal ilişkiler, nesnelere arası ilişki halini alır, insanlar birbirleriyle doğrudan değil “sahte dine” (aktaran Löwy, 2019:40; Öztürk, 2018:71) dönüşmüş piyasa aracılığıyla ilişkiye geçer (Garaudy, 1975:147-150); artık kişiler arasındaki maddi ilişkiler fetişleştirilmiş (Leslie, 2010:171) “metalar tarafından her yerde yeniden üretilen bir aura’da” (Eagleton, 2013:41) “şeyler arasında şeysel ilişkiler olarak gözükmetedir” (Bottomore, 1993:539). “Siyasal batıl itikat” sahibi devletçe tasarlanan (aktaran Akbaş, 2018:57) “meta üretimi, bir değer yitirme mantığına bağlıdır. Değer yitirme mantığı, yüzeyindeki kendine has izleri sürekli olarak silerken, kendini ve kendi içeriklerini yeniden üretir” (Leslie, 2010:277). Bu piyasada “yabancılaşmaya dayanan” (Wood, 2012:120) kârın kaynağının sermaye olduğu söylenir, artı değer olduğu saklanır (Bottomore, 1993:413-414). Oysa, emek-gücünün kullanımının bir başka öznenin denetimine sunulmasıyla ortaya çıkan fazlalık, bizzat artı-değerin kendisidir (Kulak, 2018:97). “Üretim güçlerini geliştirme dürtüsü, ... sadece karşılığı ödenmeyen emeğin, karşılığı ödenen emeğe göre oranını artırma amacı tarafından belirlenir” (Wood, 2012:216). Ürünün insanın ihtiyacı için üretiminin doğurduğu “kullanım değeri” yerini, piyasada satılmak için üretilip metalaştığı “değişim değeri”ne terkeder. Marx tarafından “sadece yaşayan emeği emerek yaşayan ve yaşadıkça daha çok emek emen bir vampire” benzetilen (aktaran Swain, 2013:40) “ölü emek” sermaye olarak birikir ve “canlı emek” karşısına hasım olarak çıkıp, onu tutsaklaştırır (Bellofiore, 2018:80; Garaudy, 1976:34;40-41). Metalar “değişim değeri” üzerinden işlem görür, insanla ilişkisi kesilir ve emekten kopup, mistik bir sis perdesinin altında saklanır (Bellofiore, 2018:75-77; Garaudy, 1975:147-150; Kulak, 2017:35-42; Leslie, 2010:183). Değişim değeri aracı olan para ve meta fetişleştirilir, sahip olmayan herkesi kendisini ve emeğini satmaya zorlar ve köleleştirir. Tarihin değişmez diyalektiği insanı sömürünün kaçınılmaz olduğu sınıflı toplumlara erdirtir ve üretim araçları özel ellerde toplanıp ve servet birikir. Sınıflı toplumlarda üretim araçlarının özel mülkiyetinin yarattığı meta fetişizmi ve paranın egemenliği altında ortaya çıkan yabancılaşma diğer yabancılaşma türlerinin de kaynağıdır (Çörek, 2014:214; Garaudy, 1975:71).

Meta-Bedenlere Dönüşmüş Göçmenler ve Göçmenliği Anlamak Üzere Kavramsal Bir Analiz Denemesi

Marx’ın göç olgusunu doğrudan ele aldığı ilk metnin iki arkadaşına yazdığı 9 Nisan 1870 tarihli mektup olduğu görülmektedir. Sigfrid Meyer ve August Vogt’a yazdığı

mektubunda Marx, “İrlandalıların İngiltere’ye göçünün etkilerini de kapsayan İrlanda sorunu”nu ele alır. Marx mektupta, kapitalist sistemin nasıl işlediğini değerlendirip, göçmen akınının yerli işçi ücretlerini düşürdüğünü yorumlarken, konuya sadece işçi ücretleri düzeyinde iktisadi açıdan bakmaz, toplumsallığı ve antagonizmayı vurgular. Marx’ın konuyu sadece “iki düşman kampa bölünmüş bir işçi sınıfı yarat(arak)”⁸, yerli emek karşısında göçmen emeğinin işverenlere kullanışlı bir malzeme sunduğu yönündeki antagonizma ile değerlendirdiği düşünülemez. Marx, “iktisatçıların gözardı ettiği, ... işçileri sömüren kolonyal sistemin kendi”sine dikkat çeker ve ücretlerin düşmesinden “bizzat göçmenleri sorumlu tutma(z)” (Wilson, 2017:89-96). Marx’ın işaret ettiği antagonizma, yabancılaşma kavramı çerçevesinde göçmenlerin katmerli sömürüsü ile sonuçlanan metalaş/tır/maları süreci içinde ele alınmalıdır.

Uluslararası göçü açıklamaya yönelik teorik yaklaşımların gelişimi, onların ortaya atıldığı dönemin koşullarını yansıtır ve bu özgünlük çerçevesinde şekillenir. Şüphesiz göç, toplumsal, ekonomik, siyasal değişim süreçlerini etkileyen insanlık deneyimlerinin tüm yönlerini kapsar (Castles, 2010:1567-1568). Göçe ilişkin teorik yaklaşımlar, bireysel davranış temelli mikro, sosyal ilişkileri odağına oturtan orta ve yapısal sistem analizlerine yönelik makro şeklinde üç seviyede sınıflandırılabilir (Haug, 2000:23; Faist, 1995:29; Faist, 1997(a):81; Faist, 1997(b):200). Emek açlığı çeken gelişmiş ülkelerin çekici, az gelişmiş ülkelerdeki istihdam kıtlığının yarattığı itici faktörlerin tartışıldığı bölgeler arası dengesizlikleri merceğine alan yaklaşımlar, ekonomi politik disipline ilişkin önermeleri esas alarak, göçün mikro ve orta düzeyden makro seviyeye taşımışlardır (Sayın, 2010:57-91). Bu metin, mikro, orta ve makro seviyeler arasında bağıntıyı Marksist yabancılaşma yaklaşımı üzerinden kurma gayretlerinin sonucu oluşmuştur. Göçün karmaşık ve her üç düzeyi de içkin doğası kuramlar arasında ilişkiyi zorunlu kılmakta, eklektik teorik yaklaşımlar birbirlerinden bağımsız değerlendirildiğinde göçmenin valizinde taşıdığı içsel boşluğu çağrıştıracasına ancak göçe ilişkin gerçeğin bir boyutuna işaret edebilmektedir. Bu nedenle, yöntemsel olarak göç araştırmaları incelediği “ampirik nesneyi tek bir hamlede ‘gerçekteki’ görünüşüne dönüştürerek değil, bu nesnenin karma özüne kendini tabi kılarak ilerle(mek)” (Eagleton, 2013:31) zorundadır.

Ekonomi ve siyasal eşitsizliklere vurgu yapan Yapısal Eşitsizliklerin Dengelenmesi Yaklaşımı göçü, kapitalist birikim sürecinin yayılcı doğasına bağlı ucuz emeğin sermaye için harekete geçirilmesinin sonucu oluşan “kopma ve yer değiştirmelere” (Sayın, 2010:58-63) bağlar. Kapitalist dünya sistemi, “üretici süreçler için işgücü sağlayan işçiler olmasını gerektirir”. Sermaye birikimini azaltan düşük kâr, “dünyanın başka bir yerinde daha düşük bir ücretle çalışmaya istekli ücretli işçiler havuzunu genişleterek telafi edilebilir. Bu işlem de yeni insanları ücretli emek havuzuna çekerek yapılabilir” (Wallerstein, 2011:65). Üretim maliyetlerinin düşürülmesi işverenleri, kâr azaltıcı örgütlü proleterleşmiş işgücü yerine yarı-proleter

⁸ Vurgu araştırmacı tarafından yapılmıştır.

⁹ Vurgu araştırmacı tarafından yapılmıştır.

hane halklarından gelen ücretli işçilere yönelir. “Tarihsel kapitalizm”, düşük maliyetli işgücü arayışını dünya ekonomisine katılan yeni bölgelerde sürdürür ve yarı-proleter hanelerin ortaya çıkışını destekleyerek, proleterleşme sürecini dengelemeye çalışır (Wallerstein, 2006:34-35).

Kapitalist ekonomik merkezler dünya piyasalarına yayılırken, çevre ülkelerdeki toprak, hammadde ve emek denetimlerini kaybeden ve mülksüzleşen küçük üreticiler yaşamlarını sürdürmek için pazar ekonomisine dâhil edilerek, göçe mecbur bırakılmışlardır (Buzan, 2015:90-92; Geyik, 2018:133-149; Toksöz, 2006:19/ 183-185; Toksöz, 2007:135-136; Yılmaz-Başçeri, 1998:494). Göçmenler, kapitalist tekeller ve büyük sermaye grupları ile rekabet eden orta ve küçük ölçekli sermaye yapıları arasında gelişen ortamın teşvik ettiği ucuz işgücü kaynağını oluştururlar (Peköz, 2012:310). “Dev şirketlerden küçük işletmelere ... kadar egemen ülkelerdeki tüm düzeylerden kapitalist girişimler, yerel işgücüne ek olarak daimi bir yasal ve yasadışı göçmen akışına ihtiyaç duyar. ... Bu göçler emek hareketini ... küreselleştirerek, niceliksel bakımdan dönüştürür (Hardt, Negri, 2011:144). Öte yandan göç, yerleşim ülkelerine kayan emek arzı ile üretimi artırırken, ortalama ücretleri düşürmektedir (Parasız, Bildirici, 2002:145-149). Bu nedenle, “etnikleştirmeyi” bir yöntem olarak benimseyen tarihsel kapitalizm, gelir düzeyi beklentileri her kategoriden yeterli miktarda işçi sağlamak üzere işçilerin yeniden üretilmesi için büyük ölçekli coğrafi hareketliliği kolaylaştırmıştır (Wallerstein, 2006:64-65).

“Alman devleti bizleri en zor, en pis işlerde çalışmak üzere çağırды, bir Almanın ya da herhangi bir Avrupalının emek gücünü kullanmayı talep edemeyeceği türde işlerde çalıştırmak için” (aktaran Richter, 2005:196).

Arap Baharı sonrası başlayan tüm problemlerin anası olarak görülen ve halen etkileri artarak devam eden göç krizi (focus.de, 2018; spiegel.de, 2018) ile birlikte modern zamanlar dört büyük göç dalgasına tanıklık etmiştir. Birinci dalga, Avrupa sömürgeciliğinin iktisadi nüfuz mekanizmalarını Üçüncü Dünya ülkeleri olarak isimlendirilen bölgelerde yaymak üzere işgücünün gönülsüz taşınması sürecini kapsar (Lapidus, 2002:715-721). İkinci dalga, Avrupa’da Sanayi Devrimi sonrası ayrımcılığa uğramış gruplar ve kırsaldan çözülüp kentlerin periferisinde tutunamayan ekonomik güdülenmiş kitlelerin okyanus ötesine umut yolculuğunu anlatır. Üçüncü dalga, II. Dünya Savaşı sonrası gelişmiş ülkelerin emek açlığını karşılamak üzere az gelişmiş ülkelerden işçi göçmenlere ters demokratik dalgaların (Huntington, 1993:16-18) yarattığı mülteci akınlarının eklenmesinden oluşur (Faist, 2003:51-52). İlk üç dalganın istihdam ve işgücü açığı kaynaklı ekonomik gerekçelerle ortaya çıktığı tartışılmazdır. 21. Yüzyılın “göçler çağı” olacağına yönelen öngörülerini (Lukacs, 1993:135; Castles, Miller, 2008:405) doğrulayan dördüncü dalga, Arap Baharı sonrası fakir Güney insan kaynağının, zengin Kuzey’e doğru yönelmesiyle başladı ve halen sürmektedir. Kuzey, bir yanda ucuz, korunaksız emek ihtiyacı nedeniyle göçü teşvik ederken, öte yanda iş bulma olanaklarını azalttığı ve ücret düzeylerini düşürdüğü için yerli toplumlarca siyasi olarak istenmeyen göçmenlere karşı “ikircilikli” bir tutum sergilemektedir. Bu

kararsızlık, yasadışılaşmış göç hareketlerini geliştirirken, “dünya sisteminin sosyoekonomik kutuplaşmasına ... demografik kutuplaşma”yı eklemektedir (Wallerstein, 2004:254).

Uluslararası göçün yapısal eşitsizliklerden kaynaklandığı ve tarihsel kapitalist dünya sisteminde teşvik edildiği yönlü, dolaşım alanı üzerinden teorik bir çerçeve çizen Wallerstein’in Marksist yorumuna ilişkin tartışmalar, konuya Marx’ın yabancılaşma yaklaşımı çerçevesinde yaklaşmayı deneyecek bu metnin boyutlarını aşmaktadır. Metin, “ekonomi-politik ve tarih çözümlenmelerinden uzaklaşarak hümanizme ve idealizme savrulma eğilimi” nedeniyle eleştirilen (Yücesan-Özdemir, 2018:52) yabancılaşma kavramının Marksist teoride var olduğu yönündeki eğilim çerçevesinde uluslararası göç konusuna yaklaşmayı denemektedir. Araştırma boyunca, 20. ve 21. Yüzyılın öznesi göçmenin varlıksal sömürsünün nedeni olarak kabul edilen, “modern yaşam, gündelik hayat ve burjuva ideolojisi”nin yarattığı “yabancılaşma ve şeyleşme süreçleri” (Yücesan-Özdemir, 2018:52-53) bağımsız değişken olarak tartışılacaktır. Metin bağımlı değişken olarak, “her şeyin, maddi ve manevi her şeyin satılık değer olarak,” (Löwy, 2019:40) üretilip, dolaşıma sokulduğu ve ortaya çıkan çelişkiler üzerinden sömürünün katmerleştirildiği zamanın ruhunda hareket ederek, somut, soyut tüm sınırları aşan “insanlığın düşmanı” olarak imal edilmiş göçmeni (Sayın, 2018:46-51) incelemektedir.

Yukarıda genişçe tartışıldığı gibi Marx’a göre yabancılaşma “bir anlam ya da kendilik-değeri eksikliği”dir. Yabancılaşmış özne, “fili yaşamın bütün içeriğinden yoksun bırakıl(mış), değersizleştiril(miş), onurdan mahrum bırakıl(mıştır). Mevcut toplumsal ilişkiler içinde insan alçaltılmış, köleleştirilmiş, terk edilmiş hakir görülen bir varlıktır.” Kendilik duygusu ve yaşama dair anlam tutarlılığının yoksunluğu, “insanın kendisi ve yaşamıyla kurduğu ilişkiyi boş, değersiz ve alçaltılmış” bir deneyime dönüştürür ve kendisi ile birlikte türsel varlığı insanlığa yabancılaştırır (Wood, 2017:66-67). Göçmen özne, bütün çeşitleri ile yaşadığı yabancılaşma ile değişim değeri olan metaya dönüşürken “Marksizmin mülkiyetin eleştirisinden bedenlerin eleştirisine doğru geçirdiği ... dönüşüme tekabül eder.” Marx, emeğin, “insanın ticari bir meta olarak üretimi” olarak kapitalist

“özel mülkiyetin pozitif içeriği olduğu kabulünü ekler. ‘Özel mülkiyet ilişkisi diyor Marx, emek olarak özel mülkiyet ilişkisini, sermaye olarak özel mülkiyet ilişkisini ve bu ikisinin bağlantısını örtük bir şekilde içerir. Bir tarafta, insan etkinliğinin, kendisine, insana ve doğaya ve böylelikle bilince ve yaşamsal ifadeye tamamen yabancı bir etkinlik olarak insan etkinliğinin üretimi olarak emek, dolayısıyla da günden güne, başarılı olmuş hiçlikten mutlak hiçliğe, toplumsal ve bu nedenle gerçek varolmayışına yuvarlanan, sadece bir işçi olarak insanın soyut varlığı; öte taraftan da, içinde nesnenin tüm doğal ve toplumsal kişiselliğinin tüketildiği ve özel mülkiyetin doğal ve sosyal niteliğini yitirdiği (yani tüm politik ve sosyal görünüşlerini yitirmiş ve hatta görünüşte hiçbir insan ilişkisiyle kirletilmemiş) sermaye olarak insan emeğinin üretimi var” (aktaran ve yorumlayan Hardt, Negri, 2011:37-43).

Sadece “ölümün eşliğinde değer kazanan ... yaşanmaya değmeyen” bir hayat hakkına sahip göçmen (Gürpınar, 2018:36) bütün sorunların günah keçisi olarak “korkunun kaynağı haline gelir (ve) ötekileştirilmeye, insandışılaşdırılmaya ve dışlanmaya mahkumdur” (Uyan Semerci, Erdoğan, 2018:88-89). “Yasadışılaşmış”, “kişisizleşmiş” ve “anonim”leşerek “çıplaklaştırılmış” göçmen “bedenleri hukuk dışına atılarak haklarından mahrum edilmektedir. Siyasız bedenler haline gelen bu insan ... çıplak bedenleri mikrop taşıyıcısı olarak karantinaya, kamplara sokulmaktadır”. Kendisine ait hissettiği yerden, “sadece havasından ve suyundan değil, aynı zamanda çevresinden ve arkadaşlarından koparılmış” göçmen, “kişisizleştirilmiş hayata ait bir kimse haline sokulmakta ... Marx’ın Kapital’de bahsettiği” toplumsal kişiliğini oluşturan tüm muhtaçlıkları içeren üretim ilişkilerinden dışlanmaktadır (Akay, 2018:14-16).¹⁰

Göç deneyimi, “eski ve yeni, verili ve kazanılmış kimlikler arasında hiç bitmeyecek mücadele”ler (Şimşek, 2002:34) ve iç ve dış dayanışmayı kuvvetlendirmek üzere karşıtlık oluşturulacak hibrit (Yılmaz Hava, 2018:68-71) ifadesinde yerini bulan melezleşmeyi yaratır. Göçmenden istenilen en iyi uyum, kendi kimliğini tamamen terketmesi ve hatta kendi kimliğine düşman olacak bir asimilasyon sürecine girmesidir (Bjerregaard, 2002; Elsner, 2015:52-55; Prantl, 2002). Göç yoluna çıkmış özne aynı hava ve suya sahip toprağın ulusal egemenlik adı altında çizilen sınırlarının bir adım ötesine geçtiğinde kendisinden başka birşey olacaktır.

“İranlı ... profesör Sahraw Khosravi ... 1986 yılında İran’ı terk etmeye karar verdiğinde, hissettiği şey, kendisinin ‘yabancı’ (alien) olduğudur. Bu ‘yabancılaşma’ duygusu kendinden bir yabancı ortaya çıkarmaktadır. ... (Bu durumu)¹¹ Sahraw Khosravi şöyle ifade etmekte: ‘Soğuk bir gün Afganistan ve İran sınırına geldiğimde, attığım bir adım sonra başka bir yere geçip, ‘aynı kişi’ olmayacağımı ve bir adımda ‘yasadışı’ biri haline geleceğimi hissettirmekteydi: ... Aynı dağ aynı iklim ve aynı coğrafyada rüzgar bir insanı nasıl bir başkası haline getirmektedir? Bir adım. Bir başka yere dokunmak. ‘Adımımın dokunduğu aynı toprak bir başka yer’ ve birdenbire ‘yasadışı bir kişi’ haline gelmek ne demektir? ’ ... Nasıl bir adımda başka bir insan olunmaktadır ve başka bir dünyaya girilmektedir?’ (aktaran Akay, 2018:12-13).

Maruz kaldığı sosyal uyumlulaştırmaya karşı, sınırın ötesinde “Kanake (aşğılık yabancı)” olarak görünen göçmen, “Bir Yabancımanın Hayatı”nı yüksek sesle haykırırken değişim değeri olan bir metaya dönüşür (Greve, 2006:448-465; Baykan, 2019:44-47).

“Köyden İstanbul’a vardılar Alman gümrüğünde kontrol altında kaldılar, Sanki satın alındılar” (aktaran Greve, 2006:457).

¹⁰ Vurgular araştırmacı tarafından yapılmıştır.

¹¹ Vurgular araştırmacı tarafından yapılmıştır.

İki farklı topluma/ kültüre maruz kalma ile başlayan melezleşme, göçmen öznenin metalaşması ile katmerleşir. Artık özne, “iki arada bir derede durumu” ile “büyübozumuna uğramış” bir “aura”da değersizleşir (Shayegan, 2014:31-32). İçinden çıktığı toplumsalın kullanım değerine dayalı ürettiği kültürel kodları yitirirken tutulduğu “kültürel şizofreni”ye (Shayegan, 2007:115), “çokuluslu şirketlerin ahtapot gibi kollarıyla ördüğü ağ içinde kaybol”urken savrulduğu değişim değeri olan bir metaya dönüşmek eklenir (Shayegan, 2014:46-47). Sermayenin kıskacında değişim değeri ile anlam kazanan göçmenin, kendisine ait bir “gerçeklik üretmesi” mümkün olmaz. Varlığına yabancılaşır ve ayaklarının basmadığı “mekan-dışı bir dünya”ya doğru sürüklenir (Shayegan, 2007:117-118).

Yurtsuzlaş/tır/manın yarattığı kırılmalı göçmeni insanlığı terke zorlar ve metaya dönüştürür. Göçmen, devlet şiddetinin acımasızca uygulanarak rızanın sağlandığı kaynak ülkelerden çıkarken çocukluğunu terkedecektir. Tanımadığı topraklara doğru yalınayak sınırları aşarken yaşatlarının dijital ekranlarda oyun olarak adrenalini artıran şiddet türlerinin gerçeğiyle buluşur. Çocuk yaşlarda, emeğinden yararlanmak üzere bedeniyle birlikte satılır. Ev işlerinden, dilencilığe kadar gerek beden gerekse psikolojik gelişiminin çok üstünde sorumlulukları üstlenmeye zorlanır. Emeğinin değişim değeri üzerinden borçlandırılmıştır, bu bedeli ödemeye mecbur tutulur. Gücünün sınırları şiddet ile aşındırılır ve işkenceye maruz bırakılır. Yaşamak üzere razı olduğu çalışma ortamında sağlıksız şartlarda, ayrımcılıklara maruz kalarak, çoğunlukla ücreti bile ödenmeden sömürülür. Güneşi görmek yasaklanır. (Akkoca Seçkin, 2018:72-81; Sayın, 2010:501-515). Sahip olduğu çocukluk, gemlenemeyen haz tutkularının tatmin edilmesi karşılığında yüksek ücretlerle satın alınır (Sayın, 2010:519-522).

“Bana 1000 lira ..., orada kalabileceğimi ve yemek vereceğimi söyledi. Bende ...orada çalışmaya başladım. ... Kartonların üstünde yatıyordum. ... beni diğer kişilerden daha çok çalıştırıyordu. ... Yarım ekmele ile su ya da makarna ve su veriyordu. ... Cumartesi çalışıyorduk. Kapıyı kilitleyip gidiyordu. ... Yemek de getirmiyordu. Sabah 7’de başlıyordum akşam 9’a kadar çalışıyordum. Bana hiç para vermedi. Hava almak için dışarı çıkmama izin vermedi. Banyo da yoktu. ... Dükkân güneş almıyordu. Elli beş gün güneş görmedim. ... Paramı istedim, ... vermedi beni kovdu. ... Kaçaksın zaten, git yoksa polis çağırırım dedi” (Akkoca Seçkin, 2018:97). “... Özbekistan’da ... kadın doğum doktoru olarak aylık 100 dolar civarında gelire sahiptir. Türkiye’de çalışan bir komşusunun tavsiyesi ile ... çocuk bakıcılığı işi buluyor. ... Çalışmasına rağmen ücret alamıyor ve ajansa olan komisyon borcunu ödeyemediği için pasaportuna el konuluyor. ... Tezgâhtar olarak çalışmaya başlıyor, fakat burada da ücretini alamıyor, ... bir tekstil atölyesinde ütücülüğe başlıyor ve sekiz aya yakın çalışmasına rağmen hiç para alamıyor. ... Sonra ... arkadaşı ... yaşlı bakıcılığı işi bulduğunu söyleyerek, sözde yaşlı kişinin oğlu ile

kendisini görüştürüyor. Bu kişinin kendisini götürdüğü evde, memleketlisi kadın tarafından satıldığını anlıyor ve evden dışarı çıkarılmayıp, baskı altında fuhşa zorlanıyor. Evde fuhşa başlıyor. Gecede 9-10 erkekle birlikte oluyor. Randevuevi tarzında bu fuhuş formunda seferlik cinsel beraberlik 60 TL olarak ücretlendirilmiş. Bu ücretin 20 TL'si çalışan kadın, 40 TL'si çalıştıran muhabbet tellalı arasında bölüşülmektedir. Ayrıca çalışan kadın günlük ihtiyaçları için 25-30 TL harcamaktadır” (Sayın, 2010:501).

“ ... babamın bir arkadaşı var, ... bir gün beni ona teslim etti. Amca beni sınıra getirdi. Orada bu abi (ile) yola devam edeceksin dedi ve bu kişiden para aldı. ... Sonra beni Türkiye’de getirdi. ... Bir şeyler satacağımı bazen de dilencilik yapacağımı söyledi. ... Beni hortumla dövdü. Bundan sonra dediğim her şeyi yapacaksın, ben senin için 5000 verdim dedi. Bana 5000’i öde ondan sonra nereye gidersen git dedi. ... Doğru düzgün dilencilik yapmazsam kolumu ya da bacağımı kıracağını söyledi. ... Ertesi gün beni sokağa çıkardı elini aç, dilen dedi. ... 100 lira kazanmazsam beni dövüyordu. Ayda bana 50 lira veriyordu. ... Dilendirdiği zamanlarda üstüme bir şey giymeme izin vermiyordu. ... Böyle daha çok kazanırsın diyordu. ... Sabah 9’da başlıyordum akşam 9’a kadar dışarıydım. Üşüyordum, yoruluyordum, kaçmak istiyordum” (Akkoca Seçkin, 2018:111-112).

“Son dönemlerde bakire kız isteğinin yaygınlaştığı, ... 12-13 yaşlarında ... kızların 15000 dolara kadar fiyat bulduğunu, ... doktor raporu alınarak, talep sahibine kızın teslim edildiğini aktarmaktadır” (Sayın, 2010:522).

Sokaktan toplanılanlar ile biriktirilen yaşamın sahibi (aktaran Richter, 2005:31) göçmen, uysal, yasal korunaktan yoksun, ucuz işgücü olarak ağır ve kötü çalışma koşullarına mahkum edilir (Harari, 2018:139; Toksöz, 2006:147; Toksöz, 2007:150). İşpiyasasında emeklerinin değişim değeri asgari düzeyin altındadır ve karşılığını düzenli olarak ödenmez (Dervişoğlu, 2019:699-700; Geyik, 2018:150-152; İçduygu, Diker, 2017:28-29; Medrzycki, 2017:74-75; Ozyurek, Gerkens, 2017:100-106; Yaman, 2016:119-120; Yıldırım, 2001:73-80)¹². “En alttakiler” (Wallraff, 1985) arasında edindiği yer etnik tabakalaşmayla sabitlenir ve sahip olduğu kimlikler ile hak kazandığı iş statüsü benimsetilir (Hönekopp, 2007:106-125; Şahin, 2007:251-255; Toksöz, 2007:147-153; Zaptçıoğlu, 2005:4-5).

“Günde altı saat boyunca, dev boyutlu, neredeyse 50 kg ağırlığında amortisörleri yirmi metre öteye çektirdi, üstelik yedi ay, yani tüm hamileliğim boyunca. Bu ağır iş yüzünden kim bilir kaç kez hastahaneye

¹² Ayrıca detaylı araştırma için bakınız: Avcı, 2016:77-101; Biçen, 2018:66-77; Bostan, 2018:59; Ekim, 2018:52-80; Greve, 2006:37; Kaya, 2016:48-54; Korkmaz, 2018:45-52; Richter, 2005:157-161; Tilbe, 2016:83; Toksöz, 2006:153; Zaptçıoğlu, 2005:6.

gitmişimdir. İşyerinde bana köpek muamelesi yapıyorlar, çocuğumu masanın altında doğurmam gerektiğini söyleyerek bana gülüyorlardı. ... Gerçekten ikimizi de kovmuştu. ... Ustabaşının yanına gittim ve bizi neden işten attığını sordum. Omuz silkti sadece: “Burada bunca mülteci, Afgan falan var, yani size artık ihtiyacımız yok.” Üstelik ..., firma bize ... ücretlerimizi ödemedi” (aktaran Richter, 2005:159-162).

Sonuç

Yabancılaşma, öznenin doğal durumu ve varoluş halinden uzaklaşmasını ve ötekileşmesini anlatır. Yabancılaşma içindeki özne kendisine ait olanı kaybeder ve kopuşa doğru yuvarlanırken, mülkiyeti kendisine karşı kullanılır. Marx’a göre insan başlangıçta doğanın bir uzantısıdır ve işbölümü, özel mülkiyet, sınıflı toplumlar onu parçası olduğu doğadan ayırır. Böylece insanın doğaya, kendisine, emeğine ve emeğinin ürünlerine yabancılaşması serüveni başlar.

Göç, toplumsal, ekonomik ve siyasal dönüşümlere ait insanlık deneyimlerini kapsayıcı bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle, göçü açıklamaya yönelik teorik perspektifler eklektik bir yapıdadır ve içerisinde yer aldığı dönemin izlerini yansıtır. Göçün karmaşık ve çok düzeyli doğası onu tek boyuttan ele almayı imkansız kıldığı gibi düzeyler arasında bütünleştirici bir yaklaşımı gerektirir. Göçün öznesi birey olduğu kadar, devlet ve devlet altı yapıları içerir ve küresel ölçekte sistemi kapsar. Göçe tek düzeyde yaklaşım onun tek boyutunun anlaşılmasına, diğer boyutlarının analiz dışında kalmasına neden olmaktadır. Marksist yabancılaşma kuramı düzeyler arası bağıntı kurulması ve göçe ilişkin gerçekliğin tüm düzeylerde açıklanmasında anahtar rol oynayabilecek kavramsal çerçeveyi sunmaktadır. Yabancılaşma ve onun sonucu oluşan meta fetişizmi ve şeyleşme fenomenleri ile Marx, üretim ilişkilerinin niceliksel değerlendirilmesini aşan ve meta üretimi aracılığıyla toplumsal ilişkileri sürekli üreten bir diyalektiğin izlerini sürer. Böylelikle sermaye birikimini sağlayan meta olarak insan ilişkilerinin üretiminden toplumsal ilişkilerin üretilmesine geçilme imkanı doğar.

Göç, özne insanı varoluş halinden uzaklaştırıp, ötekileştirir ve metaya dönüştürür. Sahip olduğu kimlikten koparır ve bütünlüğünü değişim değeri üzerinden yeniden bedellendirir. Göçmen, tutunmaya çalıştığı yeni yerleşim alanında emeği, ürettikleri ve kendisine yabancılaşmayı katmerli bir şekilde yaşar. Ucuz, uysal, korunaksız emeğe duyulan ihtiyacın sürüklediği yapısal dengesizlikler girdabından çıkışı ancak sistem düzeyinde çözümlerle mümkündür ve Marx özel mülkiyetin aşılmasını insan duyu ve eylemlerinin kurtuluşu ve yabancılaşmanın son bulması olarak görür.

Aştığı sınırın ötesinde başka birşeye dönüşen göçmen, değişim değeri olan bir meta kabul edilir. Onun satılır bir nesne olduğu en yakınları tarafından kabul edilmiştir ve ebeveynlerinin ücreti karşılığı devrettikleri bedenleri ağır yükler mahkum edilir. Emeği satın alındığı gibi bedeni de pazarda müşteriye sunulur ve bedeli

acımasızca payedilir. İnsana dair ihtiyaçlara layık görülmez, kendisinden üzerinde yatacağı yatak ve yiyeceği ekmek dahi esirgenir. Sürekli çalıştırılır ve ücretsiz emeği sömürülür.

Artı emeğin sömürüsü ile oluşan sermaye birikiminin ihtiyaç duyduğu ucuz işgücü yasal ve yasadışı göçü özendirir. Göçmen, kendi kimliğini şekillendiren topraklardan kopartılırken, melezleşir, arafta bir yaşama sürüklenir. Kimlikler hiyerarşisinin aracıları olarak mülkiyet ve egemenliği, göçmeni en alttakiler arasında bir yere yerleştirir ve ırksal ve etnik ayrımcılıkların muhatabı fakir, çıplak bir nesneye dönüştürür.

İnsanlar tarihlerinin ilk döneminde doğanın bir parçası olarak ve doğa ile uyumlu şekilde özgürlük ve eşitliğin hüküm sürdüğü, yabancılaşmanın olmadığı bir vadede yaşıyorlardı. Türsel özellikleri insanları uygarlık dağını tırmanmak zorunda bıraktı. Bu tırmanışta “özel mülkiyet”, “işbölümü”, sınıflı toplumsal yapılar” gibi nesnel süreçlerin dehliz ve mağaralarından geçtiler. Mağara ve dehlizlerin gölgeleri üzerlerine düştü. Kendi yarattıkları uygarlık ve uygarlığın ürünleri büyülü, fetiş özellikler kazanarak insanlara egemen oldu. Platon’un mağarasındaki adam gibi gölgeleri tek gerçeklik gibi algıladılar. Gölge gerçek oldu, gerçekler unutuldu. Uygarlık dağınının zirvesine vardıklarında oldukça hasta haldeydiler. Çünkü uygarlık dağınının zirvesi yabancılaşmanın da zirvesiydi. Ancak bu seyahatte üretici güçleri sınırsız geliştirmenin, doğaya egemen olmanın yolunu öğrendiler ve duygusal ve düşünsel olarak geliştirdiler. Paulo Coelho nun simyacısı gibi doğanın evrensel dilini (1998:103) anlamayı öğrendiler. Artık elde ettikleri birikimle dağını öteki yamacından aşağıya inmeleri gerekmektedir. Aşağıya indiklerinde yeni bir vadi ile karşılaşacaklar. Bu vadede; insanın kendi eliyle yarattığı bu yeryüzü cennetinde, acıyla yoğrulmuş geçmişin mirasından beslenen, özgür insanın gerçek tarihi yükselecek.

KAYNAKÇA

- Agamben, G. (2010). *Çocukluk ve Tarib*. (çev. B. Parlak). İstanbul: Kanat Kitap.
- Akay, A. (2018). “Önsöz - Röntgen Sınır Politikaları: Gözetlemek ve Dışlamak”. *Teorik Bakış*. 10. 5-17.
- Akbaş, K. (2018). “Sınıf Mücadelesi ve Hukuk: Marx’ın Yönteminin İzinde”. *Praksis*. 3 (48). 42-61.
- Akkoca Seçkin, S. (2018). *İnsan Ticareti Suçu Kapsamında Mağdur Çocuk Tanımlaması*. İstanbul: İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış yüksek lisans tezi.
- Arslan, M. (2017). “İçeridekiler ve Dışarıdakiler: Ulus Devlet Sisteminde Göçmenliğin Siyasal Statüsü”. *Ayrıntı Dergi*. 22. 25-31.
- Avcı, U. (2016). *Türkiye’de Geçici Koruma Altına Alınan Suriyeliler Sosyo-Ekonomik Durum, Uyum, Beklentiler Üzerine Bir Alan Araştırması: İstanbul/Kartal İlçesi Örneği*. İstanbul: İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Aydoğan, E. (2015). “Marx ve Öncüllerinde Yabancılaşma Kavramı”. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 54. 273-282.
- Ayıtgu, G. (2017). “Hegel’in Antigone Yorumunda “Yazgı” ve “Yasa” ”. *Özne* 27. *Kitap: Hegel*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları. 59-71.
- Baştürk, E. (2017 Güz). Siyasal Olanın Varoluşsal Diyalektiği ya da Schmitt’i Hegel-Lacan Üzerinden (yeniden) Okumak. *Özne* 27. *Kitap: Hegel*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları. 99-121.
- Baykan, N. N. (2019). “Gurbetin Anti-Kahramanları: Rap’çi Türkler”. *Lacivert*. 54. 44-47.
- Bellofiore, R. (2018). “Marx’ın Değer Kuramının Çoklu Anlamları”. *Monthly Review*. 7. 73-94.
- Bıçen, N. (2018). *Göç, Uyum, Sorunlar Zeytinburnu’nda Yaşayan Doğu Türkistanlılar Örneği*. İstanbul: İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Bjerregaard, R. (2002). “Acht Jahre danach: Otto Schily verlangt Assimilierung”. Institut für Soziale Dreigliederung. <https://www.dreigliederung.de/news/02062800>. (01.02.2018).
- Bostan, H. (2018). “Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Uyum, Vatandaşlık ve İskan Sorunu.” *Göç Araştırmaları Dergisi*. 4 (2). 38-88.
- Bottigelli, E. (1976). “Sunuş”. (çev. K. Somer). Karl Marx. *1844 El Yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe* içinde. Ankara: Sol Yayınları.
- Bottomore, T. (Yayın Yönetmeni). (1993). *Marksist Düşünce Sözlüğü*. (çev. der. M.Tuncay). İstanbul: İletişim Yayınları. ss.597-603.
- Buzan, B. (2015). *İnsanlar, Devletler & Korku*. (çev.ed. E.Çıtak). İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.

- Castles, S., Miller, M. J., (2008), *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. (çev. B.U.Bal, İ. Akbulut). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castles, S. (2010). "Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective". *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 36(10). 1565-1586.
- Cinemre, C. (2018). "Hegel'siz Bir Marksizmin Olanaksızlığı Üzerine". *Teorik Bakış*. 12. 151-199.
- Coelho, P. (1998). *Simyacı*. (çev. Ö. İnce). İstanbul: Can Yayınları. 47. Basım.
- Cornforth, M. (Tarihsiz). *Tarihsel Materyalizm*. (M. Türdeş). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Çörek, D. (2019). "Yabancılaşma ve Hukuk Boyutu ile Michael Haneke'nin Der siebente Kontinent (Yedinci Kıta) Filmi?". *Pasajlar*. 1 (1). 211-224.
- Demir, Ö., Acar, M. (1992). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Dervişoğlu, S. (2019). "Suriye'den Türkiye'ye Kaçan Bir Ailenin Gündelik Yaşamı: Gaziantep'te Bir Sözlü Tarih Çalışması." *Sosyal Bilimler Dergisi*. 34. 686-703. http://www.sobider.com/Makaleler/447892511_4805%20Sahra%20DERVİŞ_OĞLU.pdf. (01.03.2018).
- Doğan, Z. P. (2019). "Louis Althusser'de Emek Gücünün Yeniden Üretilmesi ve Hukuk İdeoloji İlişkisi". *Pasajlar*. 1(1). 153-181.
- Dumenil, G., Löwy, M., Renault, E. (2011). *Marksizmin 100 Kavramı*. (çev. G.Orhan). İstanbul: Yordam Kitap.
- Eagleton, T. (2013). *Walter Benjamin ya da Bir Devrimci Eleştiriyeye Doğru*. (çev. F.B. Aydar). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Eagleton, T. (2014). *Marx Neden Haklıydı?*. (çev. O. Köymen) İstanbul: Yordam Kitap. 2. Basım.
- Ekim, G. (2018). *Geçici Koruma Statüsünde Bulunan Suriyelilerin Mevcut Durumları ve Sorunları Üzerine Bir Alan Araştırması: İzmir Basmane Örneği*. İstanbul: İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Elbe, I. (2018). "Marx, Marksizm ve Marksizmler Arasında: Marx'ın Teorisini Okuma Biçimleri". *Praksis*. 3 (48). 144-161.
- Elsner, S. (2015). *Zur aktuellen Bedeutung des Lexems Zuwanderer im Spiegel der Frankfurter Allgemeinen Zeitung und der Süddeutschen Zeitung 2000-2010*. Vaasa: Universität Vaasa.
- Faist, T. (1995). "Sociological Theories of International Migration: The Missing Meso-Link", *Paper presented at the Meeting of the Theory Group of Migration and Development (MAD) Project*, Hamburg: ZeSArbeitspapier.
- Faist, T. (1997(a)). "Migration und der Transfer sozialen Kapitals oder: Warum gibt es relativ wenige internationale Migranten?". Pries, L. (Hg.), *Transnationale Migration, Soziale Welt*. Sonderband 12 der Zeitschrift Soziale Welt. Baden-Baden: Nomos. 63-83.

- Faist, T. (1997(b)). “The Crucial Meso-Level”. Hammar, T., et. al., (Ed. by.) *International Migration, Immobility and Development*. New York, Oxford: Berg. 187-217.
- Faist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Ulusalı Toplumsal Alanlar*. (çev. A.Z.Gündoğan, C. Nacar) İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Feuerbach, L. (2008). *Hıristiyanlığın Özü*. (çev. O.Özügül). İstanbul: Say Yayınları.
- Feuerbach, L. (2012). *Geleceğin Felsefesi*. (çev. O.Özügül). İstanbul: Say Yayınları. 3. Baskı.
- Feuerbach, L. (2015). *Tanrıların Doğuşu*. (çev. O.Özügül). İstanbul: Say Yayınları. 2. Baskı.
- focus.de. (2018). https://www.focus.de/politik/deutschland/am-rande-der-klausurtagung-seehofer-bezeichnet-migration-als-mutter-aller-probleme_id_9539834.html. (18.09.2018).
- Fromm, E. (1992). *Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum*. (çev. N.Arat). İstanbul: Say Yayınları. 4. Basım.
- Fromm, E. (2004). *Marx'ın İnsan Anlayışı*. (çev. K.H.Ökten). İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Garaudy, R. (1969). *Karl Marx'ın Fikir Dünyası*. (çev. A. Cemgil). Basım yeri yok: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Garaudy, R. (1975). *Marx için Anabtar*. (çev. A.T.Kıslalı). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Garaudy, R. (1976). *Sosyalizm ve Ahlak*. (çev. S.Hilav). İstanbul: Süreç Yayınları. 2. Basım.
- Geyik, S. “Göç ve Afganlar: “İstikrarlı Mülteciler””. *Göç Araştırmaları Dergisi*. 4(2). 128-159.
- Gürpınar, Ö. (2018). “Mülteciler İnsanlığın Neresinde?”. *Teorik Bakış*. 10. 29-39.
- Greve, M. (2006). *Almanya'da “Hayali Türkiye”nin Müziggü*. (çev. S. Dingiloğlu). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Günay, S. (2017). “Öz-bilinç: Arzu ve Tanınma”. *Özne 27. Kitap: Hegel*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları. 9-18.
- Hardt, M, Negri A. (2011). *Ortak Zenginlik*. (çev. E.B. Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hands, G. (2011). *Marx – Kilit Fikirler*. (çev. M.İnan). İstanbul: Optimist Yayınları.
- Harari, Y. N. (2018). *21. Yüzyıl için 21 Ders*. (çev. S.Siral). İstanbul: Kolektif Kitap. 3. Baskı.
- Haug, S. (2000). *Klassische und neuere Theorien der Migration*. Mannheim: Arbeitspapiere – Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung. Nr. 30.
- Hegel, G. W. F. (1848). *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*. Berlin: Verlag von

- Wunder und Humblot. Dritte Auflage.
https://books.google.com.tr/books?id=N_FaAAAAQAAJ&pg=PA98&hl=tr&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false. (27.01.2018).
- Hilav, S. (2008). *Felsefe Yazıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 4. Baskı.
- Hönekopp, E. (2007). “Yabancılar ve Türklerin Alman Emek Pazarına Entegrasyonu: Birçok Sorun”. Kaya, A. ve Şahin, B. (ed.) *Kökler ve Yollar Türkiye’de Göç Süreçleri* içinde. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 101-133.
- Holz, H. H. (2017). *Felsefenin Aşılması ve Gerçekleştirilmesi*. (çev. S. Usta). İstanbul: Yordam Kitap.
- Huntington, S. P. (1993). *Üçüncü Dalga*. (çev. E.Özbudun). Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- İçduygu, A., Diker, E. (2017). “Labor Market Integration of Syrian Refugees in Turkey: From Refugees to Settlers” *Göç Araştırmaları Dergisi*. 3 (1). 12-35.
- Kartal, O. (2017). “Hegel’in Siyaset Felsefesinde İrtifa Kaybı: Bilincin Mikropolitik Serüveninden Aklın Makropolitik Düzeceğine”. *Özge 27. Kitap: Hegel*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları. 123-146.
- Kaya, A. S. (2016). *Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacıların Sorunları: Nizip Örneği*. İstanbul: İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kirilenko, G, Korshunova, L. (Tarihsiz). *Marksist Felsefenin Kaynakları*. (çev. M. Türdeş). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Konuralp, E. (2017). “Attempts on Non-Reductionist Marxist Theory of the State: A Stimulating Rehearsal or a Coherent Approach?”. *Cilicia Journal of Philosophy*. (3). 1–31.
- Korkmaz, A. (2018). *İstanbul İlinde Yaşayan Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler, Sosyal Profil, Uyum, Beklenti ve Sorunlar Üzerine Bir Alan Araştırması: Eyüpsultan İlçesi Örneği*. İstanbul: İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kulak, Ö. (2017). Karl Marx’da Yabancılaşma, Meta Fetişizmi ve Şeyleşme Kavramları. Gülenç, K. ve Kulak, Ö., *Marx ve Sonrası* içinde. İstanbul: İthaki Yayınları. 12-59.
- Kulak, Ö. (2018). “Marx’ın İşsizlik Kuramına Dair Notlar: Robotik Teknoloji ve Yapay Zeka”. *Monthly Review*. 7. 95-106.
- Lapidus, I. M. (2002). *İslam Toplulukları Tarihi*. (çev. Y.Aktay). İstanbul: İletişim Yayınları. Cilt: 1.
- Lefebvre, H. (Tarihsiz). *Sosyalist Dünya Görüşü Marksizm*. (çev. G.D.Görsev). İstanbul: Yordam Kitap.
- Lefebvre, H. (2007). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. (çev. I.Gürbüz). İstanbul: Metis Yayınları. 2. Basım.
- Le Guin, U. (1990). *Mülkesizler*. (çev. L.Mollamustafaoğlu). İstanbul: Metis Yayınları.

- Leslie, E. (2010). *Walter Benjamin Konformizmi Alt Etmek*. (çev. E.Çaça). İstanbul: Habitus Yayıncılık.
- Löwy, M., Dumenil, G., Renault, E. (2011). *Marx'ı Okumak*. (çev. I.Ergüden). İstanbul: Versus Kitap.
- Löwy, M. (2019). "Emperyalist Hakimiyet Karşısında Kültürel Direniş". *Demokratik Modernite*. 26. 40-42.
- Lukacs, J. (1993). *Yirminci Yüzyulun ve Modern Çağın Sonu*. (çev. M.Harmancı). İstanbul: Sabah Kitapları.
- Mandalinci, M. (2017). "Hegel'in Tinin Fenomenolojisi'nde Ölüm ve Olumsuzlama İlişkisi: Kojève'nin Okuması Işığında Ölümün Merkeziliği Sorusu". *Özne* 27. *Kitap: Hegel*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları. 19-37.
- Maalouf, A. (2010). *Ölümcül Kimlikler*. (çev. A.Bora). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 30 Baskı.
- Mandel, E. (1975). *Yabancılaşmanın Sebepleri*. Mandel, Ernest, Novack, George. *Marxist Yabancılaşma Kuramı* (çev. O. Göçmen) içinde. İstanbul: Yücel Yayınları. 21-42.
- Marx, K. (2013). *1844 El Yazmaları*. (çev. M.Belge). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Marx, K., Engels, F. (2013). *Alman İdeolojisi*. (çev. T.Ok, O. Geridönmez). İstanbul: Evrensel Yayın. 2. Basım.
- Mayring, P. (2011). *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*. (çev. A.Gümüş, M.S.Durgun). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Medrzycki, K. (2017). "Pioneering New Immigration Policy in the Contemporary Japan." *Göç Araştırmaları Dergisi*. 3 (1). 68-93.
- Nail, T. (2015). *The Figure of the Migrant*. Stanford- California: Stanford University Press.
- Novack, G. (1975). "Yabancılaşma Sorunu". Mandel, Ernest, Novack, George. *Marxist Yabancılaşma Kuramı* (çev. O. Göçmen) içinde. İstanbul: Yücel Yayınları. 73-127.
- Ollman, B. (2012). *Yabancılaşma Marx'ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Anlayışı*. (çev. A.Kars). İstanbul: Yordam Kitap.
- Ozyurek, S., Gerkens, M. (2017). "The Consideration of Refugee Rights in Australia in its Role in Reaching the Policy Aims of Integration". *Göç Araştırmaları Dergisi*. 3 (1). 94-110.
- Öztürk, Ö. (2018). "Gerçek Soyutlama Olarak Soyut Emek ve Sosyalist Planlama İçin Önemi", *Praksis*. 3 (48). 62-82.
- Peköz, M. (2012). *Küresel Kapitalizm ve Göçmenlik*. İstanbul: Karakoyun Yayıncılık.
- Prantl, H. (2002). "Otto Schily (SPD) zum Zuwanderung -und Integrationsgesetz. 'Ich möchte keine zweisprachigen Ortsschilder haben' ". *Süddeutsche Zeitung*. 27.06.2002. 9. <https://www.sueddeutsche.de/politik/interview-ich-moechte-keine-zweisprachigen-ortsschilder-haben-1.435939>. (02.02.2019).

- Rehmann, J. (2017). *İdeoloji Kuramları Yabancılaşma ve Boyun Eğme Güçleri*. (çev. Ş.Alpagut). İstanbul: Yordam Kitap.
- Richter, M. *Geldiler ve Kaldılar...* . (çev. M.Çomak-Özbatır). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Rockmore, T. (2014). *Marxizm'den Sonra Marx*. (çev. H.Türker). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sarıkaya, İ. (2018). "Marksizm ve Emek Tarihçiliği: Kültürel Dönemecin Sisi Dağılırken". *Praksis*. 3 (48). 83-104.
- Sayın, H. (2010), *Uluslararası Hukuk ve Türk Ceza Hukukunu Açısından Göçmen Kaçakçılığı, İnsan Ticareti ve Cinsel Sömürü Suçları ve Bunlarla Mücadelede Uluslararası İşbirliği*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi.
- Sayın, H. (2017). "Dost ya da Düşman: Göçmen Üzerinden Siyasal Kimliğin Tanımlanması". Yağanak, E. ve Sayın, H. *Kimlik Siyaseti ve Azınlık Sorunu* içinde. Ankara: Sentez Yayıncılık. 85-106.
- Sayın, H. (2018). "Course of Migration: From Marginalization to Enemization". in Turan İpek, Işıl Zeynep and Bayındır Goularas, Gökçe. *International migration and challenges in the beginning of the twenty- first century*. Lanham, Boulder, New York, London: Lexington Books. 41-54.
- Seyyar, A. (2004). *Davranış Bilimleri Terimleri*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- spiegel.de. (2018). <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/horst-seehofer-laut-medienberichten-mutter-aller-probleme-ist-die-migration-a-1226724.html>. (18.09.2018).
- Sunar, L. (2011). "Klasik Sosyolojinin Şarkiyatçı Kaynakları: Marx ve Weber'in Karşılaştırmalı Bir İncelemesi". *İnsan & Toplum*. 1(2). 29-56. <https://insanvetoplum.org/content/6-sayilar/2-2/2-m0041/lutfi-sunar.pdf>. (27.01.2019).
- Swain, D. (2013). *Yabancılaşma Marx'ın Teorisine Bir Giriş*. (çev. H.T.Urbarlı). İstanbul: Durakİstanbul Yayınevi.
- Şahinler, M. (2018). "Bilimsellik ve İdeolojinin Direnci". *Teorik Bakış*. 12. 129-150.
- Shayegan, D. (2007). *Yaralı Bilinç*. (çev. H.Bayrı). İstanbul: Metis Yayınları. Beşinci Basım.
- Şayegan, D. (2008). *Batı Karşısında Asya*. (çev. D.Örs). İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları. 2. Basım.
- Shayegan, D. (2014). *Melez Bilinç*. (çev. H.Bayrı). İstanbul: Metis Yayınları. 2. Basım.
- Şayegan, D. (2016). *Din Devrimi Nedir?*. (çev. N.Özakıncı). Ankara: Sitare Yayınları.
- Şahin, B. (2007). "Almanya'da İşçi Göçünün İhmal Edilen Boyutu: Birinci Nesil

- Türkiyeli İşçiler ve Yaşlılık Yoksulluğu”. Kaya, A. ve Şahin, B. (ed.) *Kökler ve Yollar Türkiye’de Göç Süreçleri* içinde. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 245-263.
- Şimşek, S. (2002). “Günümüz Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri”. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(2). 29-39.
- Tekeli, İ. (2008). *Göç ve Ötesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tilbe, F. (2016). *Düzensiz Göçmenlerin Göçmen Dövizini Gönderme Pratikleri: Londra’daki Türkiye Göçmenleri Örneği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.
- Timuçin, A. (2005). *Düşünce Tarihi Gerçeği Düşüncenin Çağdaş Görünümü*. İstanbul: Bulut Yayınları. Cilt: 3. 5. Baskı.
- Toksöz, G. (2006). *Uluslararası Emek Göçü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Toksöz, G. (2007). “Göç Alan Ülkelerin İşgücü Piyasalarındaki Gelişmeler ve Göçmen İşgücüne Talep: Almanya Örneği”. Kaya, A. ve Şahin, B. (ed.) *Kökler ve Yollar Türkiye’de Göç Süreçleri* içinde. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 135-157.
- Uyan Semerci, P., Erdoğan, E. (2018). "Türkiye’deki Suriyelileri Düşünürken Sınırları Sorgulamak.” *Teorik Bakış*. (10). 77- 96.
- Wallerstein, I. (2004). *Amerikan Gücünün Gerileyişi*. (çev. T.Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Wallerstein, I. (2006). *Tarihsel Kapitalizm*. (çev. N.Alpay). İstanbul: Metis Yayınları. 4. Basım.
- Wallerstein, I. (2007). “Kapitalist Dünya Ekonomisinde Hane Yapıları ve Emek Gücü Oluşumu”. Balibar, E. ve Wallerstein, I. (ed.) içinde. *Irak Ulus Sınıf*. (çev. N.Ökten). İstanbul: Metis Yayınları. Dördüncü Basım. 131-137.
- Wallerstein, I. (2011). *Dünya-Sistemleri Analizi Bir Giriş*. (çev. N.Abadoğlu, N.Ersoy). İstanbul: bgst Yayınları. 2. Basım.
- Wallraff, G. (1985). *Ganç Unten*. Köln: Ki-Wi.
- Wilson, D. L. (2017). “Marx’ın Göç Üzerine Düşünceleri: İşçiler, Ücretler ve Yasal Statü.” *Monthly Review*. 2. 89-98.
- Wood, A. W. (2017). *Karl Marx*. (çev. D.Yücel, B.Aydın). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wood, E. M. (2012). *Kapitalizmin Arkaik Kültürü*. (çev. O.Köymen). İstanbul: Yordam Kitap. 2. Basım.
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yaman, A. (2016). “Suriyeli Sosyal Sermayenin İnşası ve Yeniden Üretim Sürecinin Sivil Toplum ve Ekonomik Hayat Alanlarında İncelenmesi.” *Göç Araştırmaları Dergisi*. 2(3). 94-127.

- Yaman, M. (2018). “Etnoloji Defteri’nin Açtığı Yeni Ufuklar: Marx’ın Kadınların Ezilmesine ve Özgürleşmesine Dair Düşüncesine İlişkin İpuçları”. *Praksis*. 3(48). 9-41
- Yıldırım, K. (2018). “Karl Marx ve Marksist Devlet Teorisinin Varyantları”. *Monthly Review* 7. 121-137.
- Yıldırım, Ş. (2001). *Avrupa’ya Göç, Avrupa’nın Göç Politikası ve Batı Avrupa’da İlegal Göçmenlerin İstibdamı*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yılmaz-Başçeri, E. (1998). “Uluslararası Göç”, Sönmezoglu, Faruk (Haz.), *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar içinde*. İstanbul: Der Yayınları. 489–517.
- Yılmaz Hava, Z. (2018). “Assessing the Link between Language and Identity: The Construction of Identities among Belgian-Turkish Migrants”. *İnsan & Toplum*. 8(1). 67-84.
- Yücesan-Özdemir, G. (2018). “Sınıf Çözümlemesinde Marksist Gelenek: Ana İzlekler, Sapaklar”. *Monthly Review*. 6. 41-58.
- Zaptçoğlu, D. (2005). “Öncüler Nesli”. Richter, M. (derleyen). *Geldiler ve kaldılar...* . (çev. M.Çomak-Özbatır). İçinde İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 1-15.